

1707 LET STAR NAPIS IZ EMONE

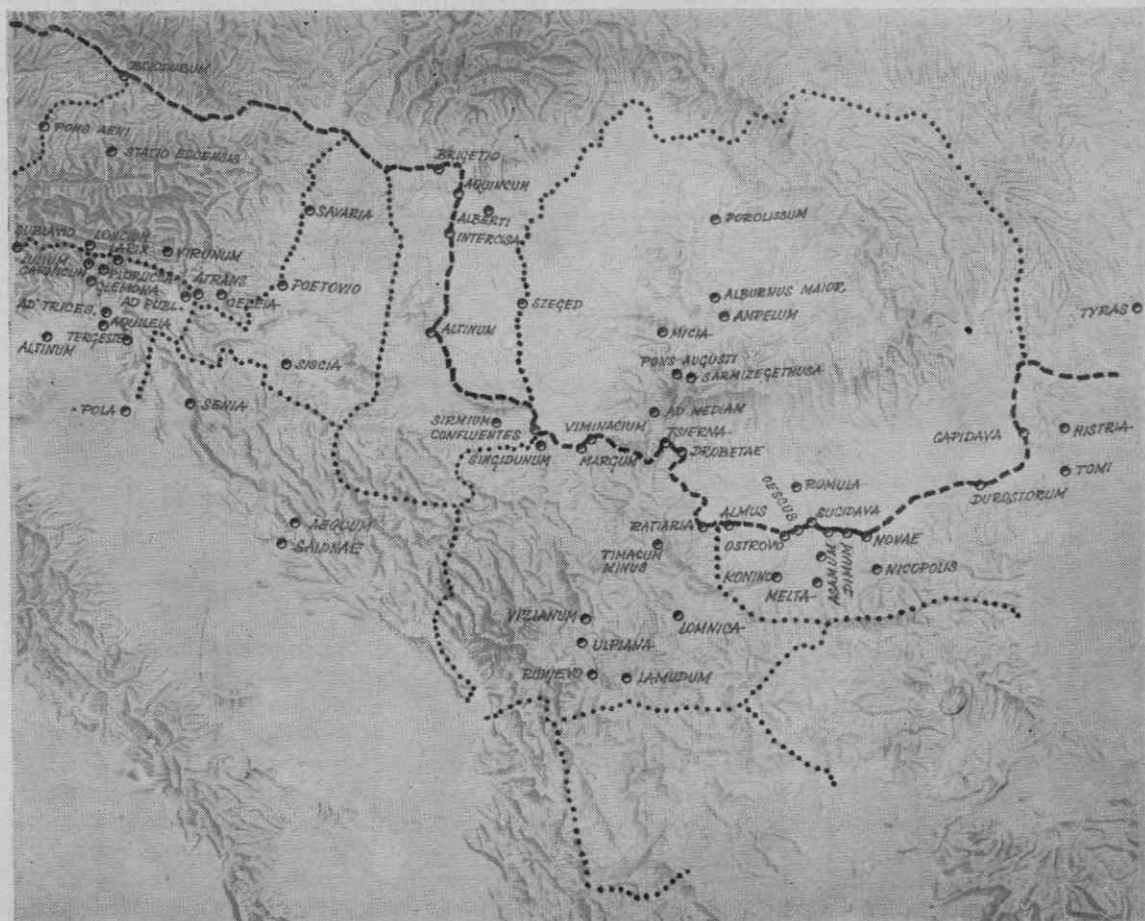
JARO SASEL

Na pobudo Tajništva za kulturo OLO Ljubljana je Mestni muzej v poletnih mesecih 1959 izkopaval ostanke Emone na področju Gradišča in sicer — glede na tločrt Emone — zahodno polovico insule UK I — DD ter pas na vzhodnem robu insule UK II — DD. Ta največja povojna arheološka izkopavanja v Ljubljani, ki se bodo še nadaljevala, so med nekaj presenečenji in novimi prispevki za spoznavanje urbanistične zasnove mesta prinesla tudi zanimiv napisni odlomek. Najden je bil v hipokavstnem prostoru emonskega poslopja, ob antičnem forumu in sicer na vzhodni strani ceste, ki vodi pod »Piramido« skozi mestno obzidje na Mirju, ter severno od ulice, ki je v rimskih mestih imenovana *decumanus maximus* (delno Rimska cesta). Čemu je poslopje služilo, ni mogoče podrobneje določiti, ker izkopavanja še niso zaključena. Hipokavst spada

v III. stoletje po n. št. Ko pa so na koncu III. ali na začetku IV. stoletja ta stavbni kompleks prezidavali, so hipokavstni prostor zatrpali in čezenj položili nov pōd. Med materialom, s katerim so ga Emončani zasuli, je bil tudi omenjeni napisni odlomek.

Odlomek je iz belega marmorja, debelega 18 cm in ohranjenega v velikosti 27 × 45 cm; višina črke znaša 6,5 cm. Na prvi pogled je iz bornih ostankov napisa — saj je ohranjenih samo nekaj črk od dveh vrstic — težko kaj dognati. Vendar teh nekaj črk ravno še omogoča ne do pike točno, po smislu pa nedvomno pravilno doumeti celoten tekst.

Besedilo na odlomku kaže, da gre za počasilni napis, kakršne so postavljale mestne uprave vladarju kot izraz vdanosti in težnje, pridobiti si njegovo naklonjenost, navadno ob ustoličenju. Napis je bil vklesan pod kipom, ki so ga postavili na forumu.

Balkan v rimskem obdobju

Nekaj podobnih je bilo najdenih v Celeji (Celju). Kako so bili v mestnem središču postavljeni, so nazorno pokazala izkopavanja v numidijski trdnjavi z antičnim imenom *Lambaesis* (Lambèse), dobro pa sta namen in mesto takih spomenikov vidna tudi v tako imenovani *Caserma dei vigili* v stari Ostiji.

Prvi dve po črki točno dopolnjeni vrstici na priloženi risbi:¹

[Imperator]i Caesa[ri] | [P. Licino] Valer[iano] |,

ki ju lahko hipotetično nadaljujemo, pri čemer se od nekdanjega originala gotovo nismo preveč oddaljili:

pio felici invicto Aug(usto), pontifici maximo, co(n)s(uli) II, proc(onsuli), trib(unitiae) pot(estatis) II, patri patriae, restitutori publicae saecuritatis ac libertatis conservatori. Ordo Emon(iensium) dicatis(simus) numini maiestati(ue) eius — Imperatorju Cezarju P. Liciniju Valerijanu, blagemu, srečnemu in nezmagljivemu Avgustu, najvišjemu duhovnu, drugič konzulu, prokonzulu, drugič s tribunicijsko močjo, očetu domovine, ki vzpostavlja javno varnost in ohranja svobodo. Svēt Emone, vdan njegovi vzvišeni visokosti.

Napis spada prejkone v leto 254 po n. št.,² v epoko težke politične, ekonomske in kulturne krize v rimskem imperiju, ki so jo morali prenašati prebivalci na Balkanu in posebej tudi v Emoni,³ ter postaja umrljiv šele, če si predočimo nekaj zgodovinskih dogodkov iz tega obdobja.

Junija 249 po n. št. je odšel bivši cesarski namestnik v Meziji in Panoniji, *dux Moesiae et Pannoniae*, tedaj od balkanskih legij na novo postavljeni, v Sirmiju rojeni cesar *C. Messius Quintus Traianus Decius* (249—251), z izbranimi obmejnimi enotami proti cesarju Filipu, imenovanem Arabcu, skozi Emono in čez Kras v Italijo. S tem je občutno oslabil trdnjave na meji, kar so Goti — vedno na preži — naslednje leto zgodaj spomladi taktično izrabili. Decij je pri Veroni prepričevalno zmagal in zavladal; Goti pa so pod vodstvom kralja Knive na čelu številnih plemen napadli trdnjavo *Novae* (Stklen pri Svištovu), ki jo je novi komandant mezijskih edinic — *dux Moesiae* — *C. Vibius Trebonianus Gallus* čez nekaj časa uspel rešiti. Nato so napadalci razdelili vojne skupine na dva korpusa, od katerih je eden prodiral ob Donavi navzgor, drugi pa vdrl ob vzhodni strani Balkanskega gorstva v Trakijo. Prvi v moči 70.000 mož je pod poveljstvom Knive

prodril do mesta *Nicopolis ad Istrum* (Nikjup), kamor se je zateklo z imovino bližnje podeželsko ljudstvo, in ga pričel oblegati; drugi do mesta *Philippopolis* (Plovdiv), posamične jezdne enote pa celo v Makedonijo in Grčijo. *Philippopolis* je z vsemi trakijskimi lokalnimi in varnostnimi organi branil komandant *Priscus*.

Decius je dal nagloma na novo utrditi vsa ogrožena mesta, zaradi gotskega prodora do Makedonije tudi *Thessalonike* (Solun). Medtem je namreč konsolidiral svojo oblast na zahodu, se napolnil v vzhodni Balkan, razbremenil pritisk Karpov na Dakijo, odrešil *Nicopolis ad Istrum* in prizadel Knivi težak poraz. Ta se je nemudoma poskusil združiti z enotami, ki so oblegale *Philippopolis*, in se drzno umaknil čez prelaze Hema (Balkanskega gorstva). *Decius* ga je zasledoval. Ko so tudi gotske edinice okrog *Philippopolisa* prejele prve porazne vesti o usodi korpusa ob Donavi, so težile, čimprej združiti se s kraljem Knivo, da bi ga še ojačile. V predgorju Hema pri mestu *Beroea* (Stara Zagora) jim je — združenim — uspelo presesteti od pospešenega visokogorskega marša zbite legije in kohorte cesarja Decija ter jih razbiti. Nato so ponovno planili nad *Philippopolis*, ki je po izdaji, že v zimi, padel.

Decijev štab jim je poskusil spomladi z obnovljenimi silami preprečiti vrnitev čez Donavo v domača selišča. Do boja je prišlo junija 251 pri vasi *Abrittus* (Abtat v Dobrudži), kjer je druga ne povsem pojasnjena izdaja prizadela Rimljanom tak poraz, da je obležal — prvič v rimski zgodovini — celo cesar na bojišču. Komando in vladarsko žezlo je naglo prevzel *Trebonianus Gallus*, sklenil z Goti mirovni dogovor, jim pustil plen, še posebej tudi ujetnike. Da bi si zagotovil prestol, se je obvezal celo na plačevanje mirovnega tributa, predal vojaško poveljstvo v Meziji namestniku M. Emiliju Emilijanu in odhitel skozi Emono v Rim, kjer je prevzel vajeti centralne uprave razpadajočega imperija.

Dve leti kasneje je cesarski namestnik *M. Aemilius Aemilianus* na lastno pest ukinitel Gotom plačevanje za rimsko armado sramotnega davka. Ti so vdrl na rimsko ozemlje; *Aemilianus* pa jih je premagal, zasledoval in ponovno porazil tako udarno in prepričevalno, da so ga vojaki — sovražniki pacifistične politike — polni navdušenja priprčili ognili s škrlatom. *Aemilianus* je poskrbel za varnost na meji (a že naslednje leto so pričeli Goti masovni udar na imperij iz Ukrajine in Romunije) in pohitel z ne-

katerimi legijami, kot prej *Gallus*, preko Emona in Krasa v Italijo, da bi si legaliziral oblast.

Vladar *Gallus* je nujno pozval komandanta porenskih enot, P. Licinija Valerijana, naj s svojimi edinicami zastavi pot Emilijanu. Bodisi da ga je le-ta prehitel, bodisi da se je Valerijan namenoma obotavljal — združene enote s porenskih in obdonavskih trdnjav so namreč v splošnem kaosu v Švici iz oportunističnih razlogov tudi njega kot svojega komandanta izklicale za vladarja in mu obljubile zvestobo. Emilijanu je uspelo, da je regularne Galove enote maja 253 pri Ter-

jatve, ki so bile kot stoletna konstanta predpisane od centralne uprave provincialnim in mestnim upravam, so le-te na sejah delile na posestnike in glave, ne da bi vselej mogle upoštevati posamezne, sčasoma preštevilne obupne primere. Kdor je zmogel, je preživel, kdor ne, je bil prodan, kolikor se ni rešil v kolonat ali k napadalcem.

V takih razmerah je živela tudi *Emona*, ki ji je izvrstna lega na pragu Italije ob magistrali na Orient postajala čedalje bolj usodna. Tudi njeni prebivalci so bili odvisni od naklonjenosti in privilegijev vladarja in vladajočega sloja. Razumljivo, da so se v kri-

IMPERATORI VALERIANI
P. LICINIO VALERIANO

Napis iz Emona (ohranjeni in rekonstruirani del)

niju porazil; nekaj tednov kasneje, ko se mu je približal Valerijan s svojo armado, pa so ga lastni vojaki v južni Italiji ubili. Potomec rimskih aristokratov P. Licinius Valerianus je ostal brez tekmeča.

V tako negotovih političnih in ekonomskih razmerah je razumljivo, da je največje breme prenašalo prebivalstvo, živeče ob mejah in vzdolž glavnih cest, po katerih so korakale vojaške enote, boreče se vsaka za svojega pretendenta skoraj vsako leto, brez perspektive in ob glavnem vodilu, čim bolje živeti. Bolj ali manj avtonomna mestna središča so si sama pomagala, kakor so mogla, iskala so neposredne zaščite glavnega poveljnika in njegove naklonjenosti. Podeželska kmečka posest pa je bila brez zaščite, prepuščena soldateski, ki je gospodarila po svoje ob zavesti, da se prejkone več ne povrne. Ljudem je kot edina rešitev preostajalo umikanje v gozdove in hribe, reševati življenje in živino.

V vmesnih mirnejših letih, ko se je skušala razmajana državna in mestna uprava vzdolž magistral na Balkanu v vsej naglici konsolidirati, ko je bilo potrebno urediti zaostale davke, izvajati rekrutacijo, obnoviti poštno in carinsko službo, trgovino, vzdrževati obmejne boje, tedaj so tudi meščani boleče začutili uničenje na podeželju, čeprav so po svoje celo prispevali k njemu. Odrejene da-

tičnem položaju trudili javno izpričevati svojo lojalnost, čeprav niso vselej zadržno vedeli, koliko časa bo novemu vladarju odmerjena oblast. Tako so postavili tudi cesarju P. Liciniju Valerijanu (253—260) počastilni napis na forumu gotovo z najboljšimi, delno tudi upravičenimi upi.

Temu, ki je takoj privzel na prestol — kot sovladarja — sina Galijena (253—268), je bila usoda le delno naklonjena. Uspešno je zasnoval obrambo Galije, prepustil sinu konsolidacijo balkanskih provinc, sam pa se posvetil kritičnemu položaju v Orientu. Pet let pozneje je tragično končal v perzijskem ujetništvu, kjer je, orientalsko ponižan, služil kralju Šapurju I. za podnožek, na katerega je — kakor na ves rimski imperij, ki ga je želel zrušiti — stopal, kadar je zajahal. Toda Valerijanov sin — tudi njega je emonski svèt nedvomno počastil na forumu — je z železno energijo in veliko spretnostjo pričel urejevati kaos, ki so ga vojaški cesarji in napadalcı povzročili v imperiju: delo, ki ga je zaključil šele 50 let pozneje iz črnogorskega sveta izvirajoči Diokletijan.

Vendar je bilo vmes še mnogo težkih desetletij tudi za Emona in v enem od teh je bil prejkone porušen in razbit Valerijanov kip, fragment pripadajočega napisa pa je obležal ob prezidavah in obnovitvenih delih v nekdanjem hipokavstu ob emonskem forumu.

OPOMBE

1. Širina vrstice je določena na osnovi nedvomno ugotovljivega prostora med besedama *Caesari* in *Valeriano*. — 2. Kot teoretično možna prihajajo v poštev leta 253—260. Dvomim, da bi bilo omenjeno tudi Galijenovo ime, kajti napis so vezali prejkone ob prejemu prvih vesti o novem vladarju, saj so ga izklicale tudi enote iz podonavskih trdnjav, ki so se kmalu vračale preko Emone; tedaj pa sin še ni bil pritegnjen k vladi. Za kasnejšo časovno opredelitev pa tudi ni pravega razloga niti verjetnosti, ker je Valerijan stalno živel v štabu na vzhodni fronti med Sirijo in Mezopotamijo, medtem ko je Galijen upravljal Balkan in zahodne province. — 3. Nekaj osnovne literature za ta obdobja: *G. Barbieri*, *L' albo senatorio da Settimio Severo a Carino*,

Roma 1952, pod ustreznimi imeni. *M. Besnier*, *L'empire romain de l'Avènement des Sévères au Concile de Nicée*, Paris 1937. *The Cambridge ancient History XII 1939 (1956)* pass. *B. Gerov*, *Novi dani za imperator Decij Trajan*, Godišnik na Narodnija arheološki muzei, Plovdiv, II, 1950, 93 ss. *L. Homo*, *Les privilèges administratifs du Sénat romain sous l'Empire et leur disparition graduelle au cours du III-e siècle*, *Revue historique* 137, 1921, 162 ss.; 138, 1921, 1 ss. *E. Manni*, *L'impero di Gallieno*, Roma 1949, pass. *Real — Enzyklopädie des klassischen Altertums*, pod ustreznimi imeni. *M. Rostovzev*, *Storia economica e sociale dell'impero Romano*, Firenze 1953. *A. Stein*, *Römische Reichsbeamte der Provinz Thracia*, Sarajevo 1920 pass. *A. Stein*, *Die Legaten von Moesien*, Budapest 1940 pass.

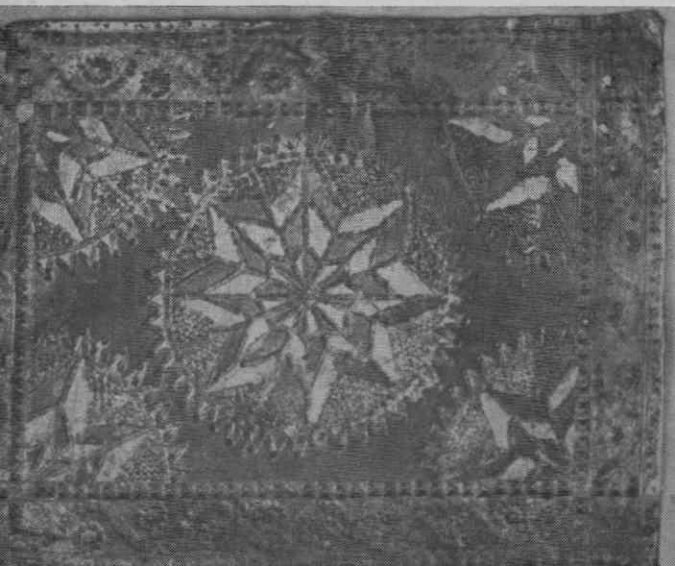
SLIKANO USNJE V SLOVENIJI

DARINKA ZELINKOVA

Srebrno, zlačeno, slikano usnje, kordovansko usnje imenovano, je danes skoraj pozabljena panoga umetnosti, ki pa je posebno v baroku zavzemala pomembno mesto. Zanima nas, kako je bilo v tem pogledu na našem ozemlju, kaj pripovedujejo viri in koliko predmetov iz tako krašnega usnja nam je ostalo ohranjenih bodisi iz cerkvene ali posvetne rabe. Vizitacijski zapiski ljubljanske škofije zelo pogosto navajajo predvsem antependije iz zlačene usnja ali pa odredjajo njihovo nabavo. Za predmete, ki so ohranjeni v glavnem v Narodnem muzeju (ostanki tapet, antependiji, mašni plašči, cerkvene blazine in podobno), ne moremo točno ugotoviti, kje so bili izdelani, vendar jih je mogoče po stilu dekorja opredeliti po posameznih deželah, kjer je ta zvrst umetne obrti cvetela. Kolikor so znani podatki o delavnicah pri nas, se ti nanašajo le na italijanska imena, se pravi, da so to umetno obrt opravljali le tujci, ki so se v ta namen krajši ali daljši čas zadrževali pri nas.

Najstarejše znano mesto, kjer so gojili umetnost slikanja na usnje, je kraj Gadames v Afriki, ob bivši alžirsko-tripolitanski meji. Iz takega usnja so takrat izdelovali šotore, zastave, sedla, ščite in podobno. Mohamedanski zavojevalci so to dejavnost že v enajstem stoletju prinesli v Španijo. Tam je doživela bujen razcvet, njene izdelke so po afriškem mestu Gadames imenovali *guadamecies*, pa tudi *cordobanes* in sicer po mestu Cordoba, kjer je bilo njeno glavno središče. Pozneje sta se oba naziva pomešala, ostalo pa je v glavnem ime *cordoban*. Po izgonu Moriskov iz Španije v začetku sedemnajstega stoletja je umetna obdelava usnja tam zamirala, prevzele pa so jo sosedna Italija in Francija, predvsem pa Flamska, kjer je dosegla svoj najbogatejši razmah. Ker usnjenih izdelkov niso signirali, je temu lahko prenosnemu materialu težko z vso gotovostjo določiti izvor, posebno še ker so motivi prehajali iz dežele v deželo. Tudi točna datacija je otežkočena, ker so n. pr. renesančne motive uporabljali še vsa naslednja stoletja.

Španija je bila torej prva dežela v Evropi, kjer se je razširila umetnost slikanja na usnje. Bilo je to predvsem v Cordobi, Sevilli, Barceloni in Valenciji. Pisatelji pripovedujejo o slikovitosti mestnih ulic, po katerih so se na soncu sušile srebrne, zlačene, živobarvane kožice. Cervantes n. pr. pripoveduje v svojem »Ljubosumnem starcu iz Estramadure«, kako nekdo prodaja *guadamecie*, na

Sl. 1. Orientalni motiv